

Autor a kritik

Recenze Vladimíra Veverky, týkající se mé práce "Římské právo a socialistická společnost", uveřejněná ve 14.ročníku PHS (str.294-297), mi dává příležitost znovu se zamyslet nejen nad vlastními kritizovanými dílem, nýbrž i nad problémem vědecké kritiky vůbec a vztahu mezi autorem a kritikem zvláště.

I.

Vědecký život náš i mezinárodní často doprovází - žel - značná nedůtklivost některých autorů, kteří v každé kritické připomínce spatřují osobní útok a podle toho na ni víceméně podrážděně reagují. A tak i dobře míněná a zcela věcná kritika může snadno vést až k osobnímu nepřátelství dvou vědců a konec konců k velké škodě věci.

Takový stav jistě odporuje správně chápané soudružské kritice a sebekritice a proto bychom se mu měli ze všech sil bránit. Autoři by se měli snažit přihlížet jen a jen k věcným argumentům kritiky, nehledat v ní to slabé a nepodařené, nýbrž to silné a cenné co ukazuje cestu vpřed.

Tim, že kritik vyslovuje o kritizovaném díle zásadní soudy, v nichž nasazuje svou vlastní vědeckou osobnost, se však sám stává do jisté míry autorem a tu se role zčásti obrací. Autor má pak už dvojitou úlohu, jednak odpovídat na kritiku vlastní práce, jednak zaujmout stanovisko k postoji svého kritika. Jak má nyní postupovat? Podle mého názoru se má držet stále hlavní ideové linie, o kterou v jeho díle jde, rozvíjet tuto část kritiky a domýšlet do dalších souvislostí myšlenky, které nově postavil kritik. Tak jako kritika má vždy inspirovat hlavní nosná myšlenka kritizovaného díla, tak zase autora mají inspirovat vedoucí myšlenky kritiky. Za ideální stav bych považoval, kdyby se klidná a věcná diskuse mezi autorem a kritikem rozvíjela tak, aby byla vlastně pokračováním kritizovaného díla na vyšší teoretické úrovni.

Jistě není nutné, aby autor přijímal všechny výtky kritikovy, i když s nimi nesouhlasí; mezi diskutujícími je však třeba zachovávat vzájemný respekt a vést principiální boj za vědeckou pravdu a vědecký pokrok. Patent na rozum nemá nikdo z nás: to, co se dnes zdá směšným apriorismem, se v budoucnu může projevit jako cenná nosná myšlenka a naopak z toho, co dnes třeba vypadá jako hluboký postřeh, se může vyklubat i ubohé klíšťátko apod. Jen čas je spravedlivým, ale také neúprosným soudcem veškerého našeho snažení, jen čas vše dokonale roztřídí a rozhodne, zda a co z naší tvorby má trvalejší hodnotu: úkolem vědce (autora i kritika) je kráčet jen stále vpřed, tak jak mu káže jeho svědomí lidské i vědecké.

II.

A nyní bych se chtěl pokusit reagovat na Veverkovu recenzi v duchu zásad vpředu vytčených.

Posílám ta místa, v nichž se V. mýlí při hodnocení svých romanistických výsledků z pochopitelného nedostatku znalostí celkového stavu soudobé romanistiky vůbec a problematiky římskoprávní zvláště. V tom směru odkazují na zasvěcenou recenzi známého polského romanisty Kazimierza Kolańczyka (Czasopismo Prawno-histeryczne XX, 2, 1968, str. 153-160), z níž cituji jen závěr:

"B. knížka podává v té chvíli nejkonkrétnější a nejvšestrannější obraz konfrontace marxistické a buržoazní vědy v oblasti právní romanistiky. Bylo by velmi žádoucí, aby se s jejím bohatým a originálním obsahem seznámili především všichni romanisté. S velkým užitekem mohou ji vzít do rukou i jiní historikové státu a práva a též teoretikové a všichni ti, jimž nejsou cizí metodologické zájmy."

Soustředím se raději na ta místa, v nichž V. vyslovuje některé oprávněné pochybnosti nebo výtky anebo kde přináší různé cenné podněty. Přitom je nejprve třeba dvojího upozornění.

V. přistupuje k recenzi romanistické práce nikoli jako romanista, odborník tohoto oboru, nýbrž jako teoretik státu a práva. Tuto okolnost samu o sobě považuji za velmi užitečnou a soudím, že redakce PHS měla v tomto směru šťastnou ruku. Pohled z jiné perspektivy totiž přináší vždycky nová hlediska a tím důležitější je ovšem pohled nebo lépe nadhled oboru obecnějšího. Dokonce se domnívám, že naši teoretikové státu a práva by se vůbec měli častěji zabývat pracemi z právních odvětví speciálních a navazovat s nimi užší spojení ahora, zatímco zase ona by měla usilovat o utužení tohoto spojení zdola; osobně mám zato, že právní romanistiku lze dnes úspěšně pěstovat jedině v těsném sepětí s teorií státu a práva.

Jenom si myslím, že V. měl tuto svou roli na počátku sám předestlat (už proto, že ne každý čtenář může znát jeho speciální vědecké zaměření, ale hlavně proto, aby si sám ujasnil svou kritickou polohu) a pak se jí důsledně držet (tj. důsledněji než ve skutečnosti činí) a vystříhat se výletů do oboru jemu cizího, které téměř vždycky a nutně končívaly neblaze.

A za druhé, V. píše svou recenzi v r. 1968, kdežto moje práce pochází z r. 1962. Je to časový úsek sice velmi krátký, ale uvažme jen, co všechno převratného jsme v této historicky tak významné době prožili a tu snadno pochopíme rozdílný přístup k jednotlivým problémům tehdy a dnes, jak se to ostatně mocně projevuje v celé oblasti společenskovední. Myslím tedy, že při posuzování žádného díla nelze odhlížet od doby jeho vzniku. V daném případě - a to pozornému oku V. neušlo - kritizovaná práce obsahuje též některé materiály a formulace ještě z polovice let padesátých, kdy jsem na tématu začal pracovat.

Něco z toho, co V. zaráží, jde ovšem i na vrub odlišnému způsobu vyjadřování (nebo tvrději řečeno: vědecké hantýrky): jiný byl v padesátých letech, jiný je dnes a jiný bude za 30-50 let, kdy se třeba některé dnešní formulace (moje i Veverkovy) budou vyjímat jako zastaralé. Mám ovšem muset jít především o podstatu věci a méně již o výrazivo, jehož se při tom používá.

V tom směru se přiznám, že já zase mám výhrady k některým V. termínům. Počítám už tu okolnost, že dávám přednost českému zcela rovnocennému výrazu (místo akceptovat říkám prostě přijmout, místo eliminovat vyřadit, místo realizovat uskutečnit, místo analýza rozbor atd.), ale pozastavím se trochu u dvou výrazů dnes tolik oblíbených: složitý a zjednodušující. Když si v naší době někdo neví s nějakým problémem rady, nazve jej složitým (ačkoli nesmírně složitě je vlastně všechno, i nočka komára); chce-li kdo něco marnomocí odsoudit a neví jak, mluví o zjednodušování (výslovně podotýkám, že touto zcela všeobecnou poznámkou mířím na jeden neřvar naší vědecké i umělecké kritiky, nikoli na V. argumentaci; uvádím ji zde jen proto, že i V. rád používá výrazu "zjednodušující", str. 295-6). Ale je přece základním a nezbytným požadavkem vědy a každé vědecké práce veškerou bohatost složitých jevů všeho druhu zpracovávat, třídit, převádět na jednodušší kategorie a nakonec víceméně tezovitě formulovat pouhou třeš, jádro předchozího obrovského mravenčího úsilí. Se zjednodušováním tedy každá vědecká činnost stojí a padá a je třeba bránit se jen proti nesprávnému, vadnému zjednodušování, ale tu je vždy nezbytné konkrétně ukázat, v čem tkví kritizovaná vada a jaký má být správný postup.

Rovněž myslím, že není namístě říkat tzv. buržoazní romanisté (296) právě tak jako se neříká tzv. buržoazní věda a tzv. buržoazní společnost. Je to opravdu buržoazní společnost, její věda je opravdu buržoazní věda, její součástí je opravdu buržoazní romanistika a její představitelé jsou opravdu buržoazní romanisté a tyto základní hodnoty nesmíme rozmělnňovat. Zabýváme-li se některým úsekem podrobněji, pak ovšem musíme blíže rozlišovat: co však patří k červenému, může sice mít nejrůznější odstíny červeně, třebaš až do slabě růžova, musí však zůstat v podstatě červeným, nemá-li ztratit svou zásadní kvalitu.

Sem patří i případy, kdy kritik požaduje něco, co autor úmyslně neučinil, ať už právem či neprávem. Zmínil-li se autor jen v kontextu a letmo o nějakém jevu, přičemž tato poznámka má pro něj význam třetího či čtvrtého řádu, je správné mu vytýkat, že je povrchní? Ale buďme konkrétní. V odstavci str.23-24 své studie, kde hovořím o "těžkých a nezhojitelných chorobách buržoazní vědy", říkám:

"V právní vědě se to projevilo přímo klasickým způsobem již v nauce tzv. normativní: její ryzí formalismus způsobil, že v ní nezbyl už vůbec žádný život, stát sám (o třídách, společenských a hospodářských podmínkách atd. ani nemluvě) se scvrkl do jakéhosi pomyslného abstraktního bodu, "ryzí" právo nabylo absolutní hodnoty, existují jen mrtvá schémata, kostra třebaš někdy velmi důvtipně ohlodaná".

Zde přece najde o rozbor normativní teorie, nýbrž o ilustraci jiného závažného tvrzení. S mou formulací je možno více či méně souhlasit (podle subjektivního zaměření hodnotící osoby) ale nemyslím, že by pro daný účel, pro nějž je jí užito, zasloužila výtku povrchnosti, kterou jí V. uštěďuje (296).

III.

Hlavní V. námítky se právem obracejí proti mé polemice s Biondia.

Hned co do rozsahu zjišťuje V. značnou disproporcí mezi touto částí knížky a jejím jádrem, jež pojednává o obsahu, smyslu a programu marxistické romanistiky. I když tuto

nerovnoměrnost vyvolala přemíra materiálu k první části, je nespornou vadou, přinejmenším kvantitativní, a chtěl bych jen poukázat na některé příčiny, které k ní vedly.

Biondiho prudký útok proti rodící se marxistické romanistice neměl samozřejmě zůstat bez náležité odpovědi. Biondi (mimochoodem nikoli F.B. -296-, nýbrž B.B., tj. Biondo Biondi; zemřel 1968) sám sice stál na krajní pravici silně katolicky exponovaného křídla buržoazní romanistiky, ale četné jeho názory vyjadřovaly aspoň zčásti i mínění a postoje mnohých jiných západních romanistů, z nichž někteří tu ostřeji tu mírněji zasahovali do polemiky mezi oběma tábory. A tu ve snaze důkladně se vypořádat s hlavními spornými body přehnal jsem poněkud toto úsilí a věnoval této části více místa než snad skutečně zaslouží (je ovšem zajímavé, že tuto námitku nevznáší ani Kolańczyk, ani nepadla při oponentuře a obhajobě).

Ale k důkladnějšímu rozboru metodologické polemiky mezi marxistickou a buržoazní romanistikou jsem měl ještě další závažný důvod. Na sklonku čtyřicátých let se čs. romanistika dostala po metodologické stránce na světovou špičku, začala jako první konkrétně a soustavně zpracovávat římskoprávní problémy metodou dialektického a historického materialismu (že se přitom místo plné podpory od příslušných činitelů dočkala právě opačného, je smutnou kapitolou, která však patří jinam). Nezakrývám, že jsem se tohoto úsilí činně účastnil, ale na osobách přece tolik nezáleží. Rozhoduje celková úroveň naší vědecké fronty a proto všude tam, kde čs. věda dosáhne úspěchu, je třeba to zaznamenat, současnosti pro povzbuzení na ostatních úsecích, budoucnosti jako dokument doby.

Přitom nelze přehlédnout, že jsem si nevybíral materiál, který jsem podrobil kritice, tento materiál (ofenzíva proti marxistické romanistice) byl dán, svědčil o určitém stavu určité části soudobé západní romanistiky a vynucoval si určitý kritický přístup; je ovšem vždy větší úvahy, který přístup a který způsob je nejvhodnější. Jeví-li se pak nezaujatému oku V. některá má argumentace jako "nadsazené útoky" (295), je zřejmé, že v takových případech byl patrně namístě způsob jiný, vhodnější.

Rovněž musím sebekriticky přijmout V. hlavní výtku, že jsem měl uvedenou polemiku vést na vyšší obecně teoretické úrovni. Můj záměr byl však takový: jestliže již pouhá konfrontace se základními pojetími marxismu-leninismu rozbíjí teoretické základy tak četných tezí buržoazních romanistů, jak musí být teoreticky slabé a často i vadné jejich věcné úvahy a hlavně jejich přístup k samotné látce! Přitom, jak jsem již naznačil, jsem zčásti použil i starších formulací, což V. pochopitelně nešlo.

Jiná je ovšem otázka obsahu této polemiky, kterou V. známkuje jako schematickou a tím, že jsem "zásady nového romanistického výzkumu traktoval na základě dávno překonané mechanické aplikace zastaralých pouček historického materialismu" (295).

Po tom všem, co jsme nedávno prožili a co teď právě prožíváme, jsme nyní již velmi alergičtí na znakování všeho druhu, už proto, že jedničky se měnily se závratnou rychlostí v pětky a naopak. Místo silných slov bude proto vždy lépe konkrétně ukázat, co a proč je schematické, mechanické, zastaralé apod. Jenomže V. takové konkrétní důkazy nepodává a sčítává při obecných tvrzeních. Pokusím se tedy být konkrétnější sám. Tak např. o vzniku práva mluvím na str. 55. Co je však na mé argumentaci schematického, mechanického či zastaralého a tedy nesprávného? Jistě by bylo možno užít i jiného způsobu,

jak vyvrátit Biondiho tvrzení, ba zapojit i mohutný obecně teoretický aparát. Přesto si však myslím, že i způsob, kterého jsem použil, je pro daný účel správný a dostatečně průkazný.

Ale podívejme se ještě na krátký úryvek z polemiky proti Raggiu (str.47):

"Ve studii *Un chapitre de la formation intérieure du droit romain* (236) rozlišují mezi formální (vnější) a materiální (vnitřní) stránkou právní normy a jejího vývoje. Raggi k tomu poznamenává: "V rozlišování mezi vnějšími a vnitřními dějinami práva se projevuje přirozenoprávní stránka materialistického pojetí dějin" (237). Při takové výtce (která nadto skresluje smysl napadeného úryvku) pro nás vznikají značné rozpaky, zda Raggi nerozumí přirozenému právu (nebo v jakém smyslu zde o něm mluví), zda nechápe základní zásady marxismu nebo zda jedno i druhé sice chápe, ale z jakéhosi důvodu považuje za svou povinnost přikládat marxismu za každou cenu nějaké hanlivé přívlastky. Ve skutečnosti je dialektický vztah obsahu a formy vlastní každému jevu a tedy také právu, právním institucím a právním normám. Nám se dnes takové pojetí zdá pochopitelně jako docela přirozené, ale to ovšem nemá nic společného s přirozenoprávními naukami ani antickými ani moderními počínaje 17. stoletím".

Je tento způsob nesprávný či nevhodný? Domnívám se, že nikoli, i když jsou jistě způsoby lepší.

V těchto a ostatních případech jsem se snažil prostou, ale pádnou argumentací podat nerozumným jen základní informace, romanisté v ní při pozorném čtení naleznou podtext a narážky jim blízké a srozumitelné.

V této části knížky mi nešlo o to, jak se V. slyně domnívá, "traktovat zásady nového romanistického výzkumu", nýbrž o to, ukázat teoretickou slabost pojetí buržoazního a teoretickou sílu pojetí našeho. V. je zde sice málo konkrétní, ale jeho kritické připomínky i tak signalizují nezbytnost vysoké obecně teoretické úrovně i ve všech speciálních právních odvětvích.

Obávám se však, že V. podceňuje politickou angažovanost buržoazní romanistiky když tvrdí, že "není přece exponovanou politizující vědou" (295), nýbrž "obor z větší části indiferentní" (295), že se "nemusí obávat širší analýzy otroctví" (296) či že "měla po mnoho let tendenci k dorozumění nebo alespoň toleranci" (296) apod. Toto stanovisko mě značně zarazí, protože od marxistického teoretika státu a práva, který má přehled i o jiných odvětvích buržoazní právní vědy, bych očekával spíše hledisko ještě ostřejší než je hledisko moje. Ať už jakkoli, i kdyby se to někomu zdálo strnulé, schematické či překonané, považuji i nadále buržoazní romanistiku za organickou součást buržoazní právní vědy, která jako taková je a musí být marxistické právní vědě - v zásadě - nepřátelská. Při zásadním ideologickém antagonismu nemůže přece nikdy jít o "dorozumění", nýbrž nejvýš o vynucenou koexistenci (která ovšem nevylučuje vzájemné příznivé oplodňování a vzájemné korektní osobní vztahy mezi představiteli obou táborů). Buržoazní romanistika se podle mého mínění může právem obávat hlubšího (ne širšího!) rozpracování institutu otroctví, protože to by sahalo na kořeny otrokářské společnosti a tím i na kořeny třídní společnosti a tím i na kořeny kapitalistické společnosti. A o důsledcích podtínání kořenů buržoazní společnosti pro buržoazní právní vědu by mohl spíše V. poučovat mě, než já jeho.

V buržoazní romanistice ovšem existují různé proudy a také (jak to ve své knižce opětovně zdůrazňují) i proudy pokrokové, ba i hlediska (ovšem ojedinělá) blíží se pojetí marxistickému. Ale to již jsou vědci, kteří - jako v četných jiných společenských vědních oborech - sice z buržoazní vědy vyšli, avšak nejsou pro ni již typičtí, protože její teoretickou základnu víceméně opouštějí.

IV.

Těžištěm mé práce je, jak správně V. postihuje i oceňuje, její poslední část (str. 68-106). Snažil jsem se tam co nejúsporněji způsobem vyjádřit to, co se již dnes rýsuje v jasnější podobě, co už lze postavit jako vědecký výsledek, i když někdy jen předběžný. Je to ovšem převážně problematika významná pro další směry romanistického bádání, pro to, aby se marxistická romanistika stala důstojnou složkou marxistické právní vědy.

Prakticky je však v této době nejdůležitější didaktická stránka věci, zásadní otázka výuky římského práva v naší socialistické společnosti a v našem čs. státě, neboť se přímo dotýká kvality dalších generací našich právníků a tím i naší právní vědy, našeho práva a naší právní práce. V. však, šel, tuto otázku přechází a vytýká mi, že jsem "nedořešil problém, proč a v jakém smyslu má být navrhované rozšíření studia římského práva zařazováno do historie státu a práva" (297). Jenomže, jednak vedle základní otázky, zda i u nás má být římské právo znovu samostatným a zkušebním předmětem na fakultě či nikoli, musí ostatní otázky ustoupit stranou, jednak by snad ani nemělo být sporné, že historické římské právo a dějiny římského státu a práva patří do obecnější vědní skupiny dějiny státu a práva či právní historie, takže není proč řešit takový "problém". Sám bych se také vždy přimlouval za to, zařadit římské právo do prvních semestrů jako způsobem nej přirozenější, i když ovšem při celkovém vhodném uspořádání jsou možné i způsoby jiné (blíže k tomu v. str. 105-6 mé knížky).

V. se též domnívá, že jsem nedořešil ani "otázku historizace či aktualizace (praktického využití v pozitivním právu) římského práva" (297). Praktickým využitím římského práva v právu pozitivním jsem se vskutku nezabýval a nepovažuji tuto otázku ani za správně postavenou. Historickoprávní obory jsou sice (a to každý svým specifickým způsobem) pro pozitivní právo velmi významné (což mezi zastánci historického materialismu jistě není třeba blíže odůvodňovat), není to však význam přímý, nýbrž nepřímý: jejich historický prvek je pro ně zdrojem všestranně cenného poučení (historia magistra vitae). Mám zato, že vše podstatné podle svého námětu jsem k tomu řekl zejména na str. 100-1 a dokonce již r. 1953 ve studii Come si dovrebbe studiare attualmente il diritto romano, kde razím heslo od té doby romanistickou literaturou přejímané: aktuálnost římského práva spočívá v jeho historičnosti!

Jinak velmi vítám všechny ostatní závažné závěrečné V. úvahy o dalších možnostech romanistického výzkumu, zvláště pokud považuje za žádoucí "metodicky propracovat a realizovat mé náměty o výuce římského práva" (297) k velkému prospěchu našich studentů.

Je dobově smutným jevem, hovoří-li se ještě r. 1968 v naší zemi o "rehabilitaci" (295) římského práva, když význam tohoto vědního oboru je plně uznáván v celém kulturním světě (i v ostatních zemích socialistického tábora) všemi právníky a tím spíše práv-

níky-vědci a zejména právními historiky. Proto důstojné zařazení tohoto oboru do celkové výuky práva by mělo být samozřejmostí, nikoli nějakým dlouhodobým vytouženým postulátem. A v první řadě jde o to, jak v českých zemích (na Slovensku bylo již řešení nalezeno a uskutečněno) vybědnout z nedobré situace týkající se vyučování římského práva, vzniklé z příčin dnes již obecně známých. Správně je tedy nutno se ptát: jak nyní kupředu, aby také Praha a Brno stály i v tomto směru na soudobé evropské úrovni? Pro me osobně nejen jako pro romanistu, nýbrž i jako pro právníka vůbec je zde řešení jednoznačné, totiž zařadit římské právo do systému právní výuky alespoň tak, jako je tomu v Polsku a Jugoslávii (V. velmi vhodně připomíná v této souvislosti právě tyto země jako náš vzor - 297), postavit před tento obor reálné badatelské, metodologické a didaktické úkoly, poskytnout mu potřebnou podporu a celkově vytvořit takové podmínky, aby napříště i tento obor přispíval svým podílem k největšímu možnému prospěchu naší společnosti.

— • —

O dalších pozoruhodných (ale snad již méně významných) bodech V. kritiky by se dalo říci ještě mnoho užitečného, ale místa se nedostává a je třeba již skončit.

Závěrem bych rád s. Veverkovi poděkoval za péči a námahu, kterou věnoval studiu mé práce, za všechny jeho cenné připomínky a jmenovitě za všechna jeho tak povzbudivá slova o velkém významu právní romanistiky pro naši společnost. Doufám, že jeho vystoupení nebude posledním mezi těmi, jež pomohou upevnit spojení mezi teorií státu a práva a právní romanistikou ke vzájemnému užítku obou těchto pro teoretickou přípravu našeho právníckého dorostu tak významných vědních oborů.

Milan Bartošek